uvnitř nich pak na význačné dny, svátky a slavnostní chvíle, jejichž střídání se všedními dny vytváří venkovský ustálený rytmus. Vypráměč při jednotlivých dnech vypovídá zálibně o tom, jak jeho vesnice Habrůvka trávívá svůj čas. Tím budí dojem života, který je podroben času a zároveň svou opakovaností a ustáleností je nad čas povznesen.

Mrštíkova dědina lpí na svých dávných tradicích, žije koloběhem přírody a zemědělské práce. Péče o veřejnou správu obce je záležitostí několika jedinců. Autor je sleduje s ironií, podobně jako nečetné jedince, kteří se chápou socialistických myšlenek. Z postupujícího mravního rozkladu moravské vesnice (projevuje se v alkoholismu, zadluženosti, útěku do města) viní Mrštík město. Ve srovnání s ním a s městským způsobem života jeví se mu ovšem i upadající dědina jako oáza přírodního člověka, životní rovnováhy a národní svéráznosti. Každé vybočení z ustáleného rytmu a mravních norem se v Roku na vsi trestá, jak je patrné hlavně na Cyrilu Rybářovi a Vrbčeně, dvojici, která jde bezohledně za svou erotickou vášní. Podnikavý Cyril Rybář, který si z nejskromnějších začátků pomůže k výnosnému obchodu a hospodě a který svým jednáním rozbije vlastní rodinu a zničí život dětem, sám skončí na oprátce. Ztroskotání a odsouzení průbojného člověka je stupňováno tím, že se odehrává na pozadí úrodné žatvy a díkůvzdání za ni bohu i zemi.

Vedle zkoumavého pohledu prostupuje celým Rokem na vsi pohled obdivný. Oba se spojují ve vypráměči, učiteli, který zná důvěrně své mnohaleté působiště, ale vypráví o něm s odstupem. Od svých postav se liší již tím, že užívá spisovného jazyka. Střídá epizody vážné a komické, smutné, tklivé a satirické, je většinou vtipným pozorovatelem, ale chvilkami také zjihlým pamětníkem vlastního venkovského dětství, je současně komentátorem i básníkem.

V Roku na vsi se uplatnily a přepodstatnily principy a motivy, které půl století předtím inspirovaly Babičku. Zatímco u Němcové stojí v popředí postava a její charakter, u Aloise Mrštíka se tmelem mozaikového obrazu stal koloběh roku. Velikost a síla venkovského lidu v Mrštíkově pojetí spočívá v tom, že se podrobuje nárokům přírodního času. Tím se zároveň uzavírá před časovými proměnami, které poznamenávají ostatní svět.

Vilém Mrštík

/1863-1912/

Prozaik, dramatik a literární kritik, příslušník generace 90. let. V kritice prosazoval a současně ve vlastní beletrii pěstoval smysl pro skutečnou podobu života, zájem o výjimečně citlivého a odbojně naladěného jedince. Propagoval ruský realismus a Zolu, překládal ruskou prózu.

Pocházel z početné nezámožné rodiny (narozen 14. 5. 1863 v Jimramově, otec byl ševcem) a s existenční nejistotou se potýkal celý život. Byl výbušné, nepokorné letory a přibývající zkušenost v něm zamlada posilovala dobyvatelskou vůli, bohémskou pózu i rebelantství. Po nezdaru v Brně maturoval v Praze v r. 1885 a jeho první pražská léta byla vůbec úspěšná. Z mladého studenta práv, návštěvníka Masarykova „ruského kroužku" rostl uznávaný znalec a postupně i překladatel Tolstého, Dostojevského, Pisemského, Garšina, Gorkého. Ale již na jaře 1889 po krátkém pokusu zajistit si pravidelný příjem úřednickým místem v pražské úrazové pojišťovně přijal s povděkem útočiště u bratra Aloise v Divákách u Hustopeče. Odloučení od pražského literárního centra v něm posilovalo pocit osamělého vyděděnectví i kritický vztah vůči poměrům, v nichž žil a působil. To ho také sbližovalo s iniciátory České moderny, jejíž manifest podepsal. Brzký rozpad tohoto seskupení a návštěva Francie pak urychlily jeho příklon k hodnotám národním a tradičním. Návštěva carského Ruska v r. 1896 ho přivedla k názoru, že nejsvébytnější slovanskou zemí je Morava. K jejímu kulturnímu povznesení a uplatnění v celonárodním měřítku později orientoval časopis Moravskoslezská revue (1907–10). – Dlouholetá nemoc a tvůrčí krize vyústily 2. 3. 1912 v sebevraždu.

V. Mrštík měl vynikající podíl na bojích o realismus a naturalismus kolem r. 1890. Mezi zastánci tohoto literárního směru zaujímal stanovisko blízké O. Hostinskému a polemické vůči většině ostatních. T. G. Masaryk, L. Čech a H. G. Schauer vedli realistickou literaturu k tomu, aby nejen soudila, ale také povzbuzovala člověka a národ, aby v nich posilovala důvěru v účinnost národních a humanitních ideálů. Naproti tomu V. Mrštík ukládal realistickému umění, aby vylíčilo českou přítomnost tak, jak se jeví člověku, který se cítí buď jako nešťastná oběť poměrů, nebo jako jejich bezmocný soudce a rozčarovaný snílek. Pobízel české umění, aby sloučilo podněty přicházející od ruského realismu a francouzského naturalismu. Smyslem pro osobnost tvůrce a pro jeho schopnost tlumočit prchavý prožitek, porozuměním pro symboličnost obrazu, sympatiemi k odbojnému jedinci razila Mrštíkova kritika cestu impresionismu a předznamenala pronikavý vzestup kritiky spojený s osobností Šaldovou. Malou a ne vždy nejzávažnější část Mrštíkových kritik a úvah o umění zahrnul autorův dvoudílný výbor *Moje sny* (1902–03).

Od prvotin (vyšly ve studentském almanachu Zora, 1883) se Vilém Mrštík věnoval dramatu a románu. Jako dramatik tíhl k tragédii. Po první hře *Paní Urbanová* (1889), odehrávající se v měšťanském prostředí a líčící tragické vyústění nešťastného manželství a milostného trojúhelníku, zpracoval Mrštík v *Maryši* (1894) námět ze slovácké vesnice, jejž mu poskytl bratr Alois; jeho podíl na textu je také vyjádřen spoluautorstvím. Děj Maryši, jež svou krajovou situovanost zdůrazňuje i užitím dialektu, je rovněž založen na tragických následcích vynuceného manželství. Po marném odporu se Maryša podrobí vůli svého otce sedláka Lízala, vzdá se

chudého Francka, který odchází na vojnu, a provdá se za ovdovělého mlynáře Vávru. Ačkoli je s mužem nešťastná, odmítá Franckův návrh, aby s ním utekla do Brna. Ale pak v okamžiku, kdy Vávrova žárlivost stupňuje její trýzeň a ohrožuje Franckův život, utrápená Maryša sahá k zoufalému činu. Otráví nemilovaného muže a zděšena jeho smrtí klesá na kolena a dovolává se božího slitování. – Premiéra Maryši v Národním divadle se dlouho odkládala, nakonec se konala v odpoledním představení pro lidové publikum. Sympatie diváků a spory kritiků zahájily úspěšný a zatím trvalý život Maryši na českém jevišti. Část dobové kritiky vytýkala autorům, že hrdinka jedná v závěru nepřirozeně a netypicky, že projevuje neúctu k náboženství. Časový odstup dal za pravdu hlasům, které již po prvním uvedení pokládaly Maryšu za vyvrcholení snah o české realistické venkovské drama (po Stroupežnickém, Preissové, Jiráskovi).

Jako prozaik usiloval V. Mrštík o vyprávění, které nesleduje poutavý příběh, ale jde za náladovým zachycováním dění v přírodě a v lidské duši, za smyslovým prožitkem člověka. Nedějovost, náladová atmosféra, situace, v nichž se postava poddává okouzlení z okolního světa nebo kdy se naopak v rozrušení vyrovnává s nějakou citovou ztrátou, charakterizují Mrštíkovy drobné prózy (*Stíny*, 1893; *Obrázky*, 1894) i rané romány.

Jejich hrdiny jsou mladí lidé ve věku, kdy se oddělují od svého rodinného prostředí a vydávají se na nesnadnou pouť za sebeuplatněním a za štěstím. Ríša v *Pohádce máje* má vlastně už kus studentské samostatnosti v Praze za sebou, když při návštěvě v Ostrovačicích u Brna poznává na plese Helenku z myslivny. Chová se jako lehkomyslný světák, který ztratil jinošské iluze o Praze, o světě, o politice i o lásce. A přece se v Ríšovi při jarním pobytu v moravské přírodě probudí opravdový cit k naivní a důvěřivé Helence. Projevy a proměny přírody v různých chvílích dne i noci, v různých okamžicích vznikající lásky vnášejí vzrušení do jednoduchého příběhu a dodávají mu na poetičnosti. Lidé v této Mrštíkově „pohádce" nabývají štěstí tou měrou, jakou se dokáží chovat ve shodě s přírodou v sobě i kolem sebe. Pak se jich dokonce nedotkne ani čas, unikají i stárnutí, jak ukazuje epilog románu v knižním, přepracovaném vydání z roku 1897. (První znění Pohádky máje otiskované ve Světozoru 1892 bylo poněkud jiné a uzavíral je jiný epilog. V něm tenkrát mladší autor ironizoval reky své idyly, poukazoval na šosácké vyústění jejich milostného románku: z Ríši se tam stal usedlý maloměstský advokát, z Helenky obtloustlá panička.)

Román *Santa Lucia* (1893) sleduje střetnutí moravského studenta s Prahou. Jiří Jordán vyrůstá v napětí se školou i s vlastní chudou rodinou. Touží odtud uniknout, sní o volném člověku ve volném světě a vše, „co duše jeho bájila pode jménem lidskost", si ve svých představách spojuje s Prahou. Touhu po Praze v něm povzbuzuje náhodně zaslechnutá píseň Santa Lucia vyjadřující lásku Itala k Neapoli. S obavami o další osud svého nespokojence svolí nakonec rodina k jeho studiu v Praze. Jordánův přítel a spolubydlící, cynický světák, zámožný student Hégr pak provází

jeho pražskou pouť. Je svědkem a ironickým komentátorem Jordánova nadšení z královského města a z jeho architektury i pak jeho hladového putování za výdělkem, zklamání v lásce i blouznivých úvah o nespravedlivém světě; uprostřed nich k vysílenému, ale do posledního dechu nepokořenému buřiči přichází nakonec smrt. Protestem proti bohu a smrti Jiřího Jordána se román otevírá i končí. Tento rámcový motiv zvýrazňuje marnost a bezvýslednost Jordánovy osamělé vzpoury. Usvědčuje z bláhovosti jeho vůli vytrhnout se z „železných rukou okolností", ukazuje ho naopak jako oběť poměrů i této vlastní vůle a touhy po sebeurčení. Děj se odvíjí od konce; tento postup odpoutává čtenáře od děje a jeho rozuzlení a soustřeďuje ho k jednotlivým stavům hlavní postavy – napřed k jejím snům, později k procesu rozčarování a fyzického zmaru. Všecky základní nálady Jiřího se promítají do zážitků Prahy. Napřed ji vnímá jako monumentální pamětnici národních dějin, nakonec jako pouliční holku a jako chaos barevných skvrn a izolovaných, zveličených detailů.

Ve svém posledním studentském románu *Zumři* (1912) odmítal Mrštík soustředit se na výjimečného hrdinu a na jeho duši; chtěl typizovat prostředí pražských vysokoškoláků a drobných řemeslníků. Jaká úskalí představovala snaha překonat impresionismus návratem k objektivnosti a k charakteristice zvnějšku, naznačuje figurkářská rozvleklost nedopsaného torza. Román se pokusil dokončit vykladač Mrštíkova díla spisovatel K. E. Sokol.

Činnost kritická, dramata i romány představují raného Mrštíka jako osobnost vzácné průbojnosti, jako tvůrce, který se v 90. letech všestranně a se značným čtenářským ohlasem podílel na vývoji českého umění od realismu k impresionismu. Jeho pozdější účast na překonávání přebujelého subjektivismu a individualismu v románě a na hledání nové umělecké objektivnosti, prostoty a národnosti imponuje víc svou tvrdošíjností než svým zaměřením a výsledky.

Václav Bolemír Nebeský

/1818-1882/

Romantický básník předbřeznové doby. Kritickými úvahami podněcoval úsilí obrozenské literatury o její národně osobitý charakter, jako vědec obrátil pozornost ke srovnávacímu studiu literatury. V překladech k nám uváděl lidovou poezii španělskou a novořeckou.

Narodil se 18. 8. 1818 v Novém Dvoře u Kokořína jako syn šafáře. Jeho matka byla Němka, na německém gymnáziu studoval v České Lípě a v Litoměřicích, k češství se přimkl teprve za studií na pražské filozofické fakultě. Studia medicíny v Praze a ve Vídni nedokončil, od r. 1846 trvale